

PAWEŁ SWOBODA

<https://orcid.org/0000-0002-1679-5296>

pawel.swoboda@ijp.pan.pl

Instytut Języka Polskiego PAN

Kraków, Polska

Folia onomastica Croatica, knj. 28, red. Anđela Frančić. Zagreb 2019, 276 s.

Na 28. numer czasopisma „Folia onomastica Croatica” (FOC), wydawanego przez Chorwacką Akademię Nauk i Sztuk (HAZU) składa się 9 artykułów naukowych, 4 recenzje, jeden tekst wspomnieniowy oraz zestawienie bieżącej bibliografii onomastycznej. Wszystkie wspomniane treści dostępne są nieodpłatnie na centralnym portalu chorwackich czasopism naukowych HRČAK pod adresem: <https://hrcak.srce.hr/folia-onomastica>.

Pierwszym artykułem w numerze jest tekst Branimira Brglesa „Zadar, Trogir i Šibenik u Križevačkoj županiji na prijelazu iz XV. u XVI. stoljeće?” (s. 1–38), w którym autor zajmuje się toponimami i antroponimami odnotowanymi w dwóch dokumentach historycznych — w rejestrze poborowym z dóbr Velika z 1496 r. oraz urbarzy dóbr Velika i Međurić z 1519 r. w chorwackiej Sławonii w kontekście masowych migracji na przełomie XV i XVI w. Właśnie w ich wyniku na obszarze Sławonii pojawiły się nazwy miejscowości wymienione w tytule artykułu, przyniesione przez uciekinierów z Dalmacji. Szczegółową analizę grafii, struktury i pochodzenia poszczególnych toponimów i antroponimów, dokonaną w osobnych częściach, autor poprzędził podrozdziałami zawierającymi opis kierunków i dynamiki migracji z wybrzeża adriatyckiego, zarys historii omawianego obszaru oraz omówienie źródeł i metodologii ich badania.

W kolejnym artykule, napisanym w języku angielskim, Ankica Čilaš Šimpraga (niespodziewanie zmarła na początku 2020 r. chorwacka badaczka, którą w niniejszym numerze „Onomastików” wspomina Anđela Frančić) dokonała gruntownego przeglądu chorwackiej terminologii onomastycznej związanej z imionami świętych („Croatian Onomastic Terminology Related to Saintly Names”, s. 39–51). Nie chodzi tu jednak o terminy określające samą tę kategorię onimów, ale o takie, które funkcjonują w obrębie subdyscyplin onomastyki w odniesieniu do nazw osób lub obiektów pochodzących od imion świętych. Autorka w krytyczny sposób przyjrzała się użyciu poszczególnych terminów w antroponomastyce (*svetačko ime*, *kršćansko ime*, *kalendarsko ime* — używanych w odniesieniu do imion), toponomastyce (*hagionim*, *sanktorem*, *patrocinij*) oraz chrematonomastyce (*eklezionim*, *hijeronim*). Część zasadniczą poprzędzają ogólne uwagi dotyczące problemów współczesnej chorwackiej terminologii onomastycznej.

Előd Dudás w pracy „Slavensko stanovništvo zapadne Panonije u zrcalu toponima” (s. 53–61) zajmuje się słowiańskimi elementami w toponimii zachodniej Panonii, której część znajduje się obecnie na obszarze Węgier. We wstępie autor w zwięzły sposób opisuje słowiańsko-węgierskie kontakty językowe, w głównej mierze skupiając się na słowiańskich zapożyczeniach w języku węgierskim i sposobach ich przejmowania. Część zasadniczą artykułu stanowią wyniki analizy etymologicznej toponimów słowiańskiego pochodzenia odnotowanych na omawianym obszarze najpóźniej do końca XI w. Na jej podstawie autor wyznaczył hipotetyczne granice zasięgu osadnictwa Słowian w Panonii, a także dokonał rekonstrukcji cech ich języka, co doprowadziło go do konkluzji, że byli oni przodkami Słowian południowych. Autor ponadto zestawiał kilkanaście powszechnie znanych węgierskich toponimów (*Balaton*, *Balatonkenese*, *Dombóvár*, *Dráva*, *Gerecse*, *Homokkőmárok*, *Lippó*, *Mura*, *Nagykanizsa*, *Pinka*, *Rába*, *Rábca*, *Répcse*, *Šenna*, *Tapolca*), z których słowiańskiego pochodzenia niewiele zdaje sobie sprawę.

W tekście „Jesu li imena ovaca i ovnova crne ovce među zoonimima u djelu *Imena vlastita i splotna domaćih životin u Hrvatov a ponekle i Srbalj s primětbami* Frana Kurelca?” (s. 63–134) Joža Horvat zajął się nazwami własnymi owiec i baranów ujętymi w przytoczonym w tytule artykulu

dziele Frana Kurelca z 1867 r. zgodnie uznawanego za pierwsze naukowe opracowanie z zakresu chorwackiej zoonomastyki. Na ponad 70 stronach autor przedstawił wyniki niezwykle drobiazgowej analizy motywacyjnej i strukturalnej imion przedstawicieli gatunku *Ovis aries*. Ich porównanie z rezultatami badań na temat nazw własnych innych zwierząt gospodarskich pozwoliły J. Horvатовi odrzucić hipotezę zawierającą się w postawionym w tytule artykułu żartobliwym pytaniu o to, czy imiona owiec i baranów są czarnymi owcami wśród zoonimów.

W artykule z zakresu metodologii badań onomastycznych „O metodologiji istraživanja hrvatskih predslavenskih toponima” (s. 135–146) Dubravka Ivšić Majić przedstawia kryteria wyodrębniania warstwy przedślaviańskiej w chorwackiej toponimii (tj. nazw powstałych przed V–VI w.). Wśród kryteriów lingwistycznych wyróżnia: poświadczenie nazwy w źródłach antycznych; kryterium etymologiczne (możliwość wywodzenia nazw z języków używanych na obecnym chorwackim obszarze językowym przed przybyciem Słowian); zapożyczenie w starszym okresie (w odnotowanej w nowszych źródłach postaci nazwy widoczne są procesy substytucyjne — fonetyczne i morfologiczne, które mogły dokonać się najpóźniej do IX w.); paralelizm nazwotwórczy (toponim lub jego rekonstruowana postać zawiera elementy wspólne z nazwami na obszarach znacznie oddalonych geograficznie; dotyczy to głównie onimów podejrzewanych o pochodzenie ze słabo poznanych języków, jak np. iliryski). Z kolei na kryteria pozajęzykowe składają się wielkość i istotność nazywanego obiektu (referenta) oraz istnienie odkryć archeologicznych z okresu przedślaviańskiego w jego pobliżu.

Marina Marasović-Alujević w artykule „Romanstvo i slavenstvo u toponimiji otoka zapadno-ga dijela splitskoga akvatorija — prilog etimološkomu istraživanju” (s. 147–155), tytułem nawiązującym do kanonicznego opracowania Petra Skoka „Slavenstvo i romanstvo na jadranskim otocima”, wzięła pod lupę nazwy z zachodnich wysp regionu Splitu, które w dotychczasowej literaturze uznawano za chorwackie, sławiańskie. Autorka przedstawia wyniki własnych badań etymologicznych (wspartych badaniami terenowymi), wedle których nazwy wysp Čiovo i *Orud*, a także niektóre toponimy z obszaru wysp Drvenik (*Širan*, *Krknaši*, *Perna*, *Pernatice*, *Solinska*), Šolta (*Saskinja*, *Brke Promine*, *Šipova*/*Šipkova*, *Oblík*) oraz nazwa zatoki *Garbine* na wyspie Ploča (Drvenik Mali) mają pochodzenie romańskie.

Zagadnieniom etymologicznym poświęcony jest także kolejny artykuł „Etimologija nesonima Iž”, w którym Maja Matasović i Ranko Matasović poświęcili uwagę nazwie wyspy *Iž*, znajdującej się w archipelagu zadarskim między Ugljanem i Dugim Otokiem. Nesonim ten (w źródłach historycznych notowane również warianty *Ež*, *Jež*) nie był dotychczas przedmiotem rozważań etymologów, nie licząc wspomnianej już pracy P. Skoka, który jednak nie przedstawił jego wiarygodnej etymologii, a jedynie zaliczył go do bliżej nieokreślonego przedrzymskiego i przedgreckiego języka indoeuropejskiego. Autorzy, dokonawszy szczegółowej analizy przekazów źródłowych, dowodzą tymczasem, że mamy do czynienia z nazwą pochodzenia greckiego, której pierwotna forma mogła mieć postać **Aigeios*, **Aigeiē* (*nēsos*) lub **Aigeion* (*nēsion*) ‘kozia wyspa’ (< gr. *aíks aigós* ‘koza’).

Pavol Odaloš w tekście z zakresu onomastyki literackiej „Literáronymá v Urbanovom Živom biči” (s. 165–178) zajmuje się nazwami postaci w powieści słowackiego pisarza Milo Urbana „Živý bič” opublikowanej w 1927 r., której akcja rozgrywa się w czasie I wojny światowej w jednej ze słowackich wsi (wówczas na terenie Węgier). Badaczowi udało się uchwycić strategię Urbana w przedstawianiu poszczególnych postaci w kontekście binarnej opozycji *swój* : *obcy*. Przedstawiciele wiejskiego środowiska, przedstawiani w powieści w pozytywnym świetle, noszą tylko imiona słowackie, w różny sposób związane z życiem na wsi. Obcy natomiast to postaci jednoznacznie negatywne, zaś ich antroponimikon składa się wyłącznie z imion węgierskich o wydzźwięku dalekim od wiejskiego uniwersum.

Ostatnim artykułem w omawianym numerze FOC jest tekst zatytułowany „Pogled u prezimnski fond Hrvata u Crnoj Gori” (s. 179–205), w którym Domagoj Vidović poświęcił uwagę chorwackim nazwiskom występującym w Czarnogórze na terenach, gdzie Chorwaci stanowią ludność autochtoniczną (Boka kotorska, Spič, Bar, Šestani). Zasadniczą część artykułu, którą stanowi analiza semantyczno-motywacyjna 310 antroponimów (z których zdecydowanie największą grupę — niemal 63% — stanowią nazwiska utworzone od imion), poprzedza solidny wstęp, w którym autor

przedstawił charakterystykę lokalnych gwar chorwackich, należących do dialektu nowosztokawskiego (ijekawskiego (w których widoczne są wpływy także romańskie i tureckie) oraz szczegółowo opisał rozwój formuły antropimicznej u czarnogórskich Chorwatów.

W dziale recenzji i omówień Anđela Frančić (s. 207–210) przedstawiła pierwszy tom opracowania nazwisk Bośni i Hercegowiny („Bosanskohercegovačka prezimena I. Prezimena po imenima navjestitelja Božije riječi”, Zagreb 2018), w którym autorzy — Amira Turbić-Hadžagić i Elvir Musić zajmują się nazwiskami utworzonymi od imion głosicieli słowa Bożego. Ivana Matas Ivanković (s. 211–214) sporządziła recenzję nagrodzonego przez HAZU najnowszego słownika współczesnych imion chorwackich trojga autorów — Ankicy Čilaš Šimpragi, Dubravki Ivšić Majić i Domagoja Vidovicia („Rječnik suvremenih hrvatskih osobnih imena”, Zagreb 2018). Przedmiotem recenzji Domagoja Vidovicia (s. 215–218) jest monografia toponomastyczna wysp Drvenik i Ploče autorstwa Mariny Marasović-Alujević i Katariny Lozić Knezović („Toponimija Drvenika i Ploče”, Split 2018; jest to druga po monografii wyspy Šolta z 2014 r. praca tego typu wydana przez Uniwersytet w Splicie). Ostatnia recenzja, autorstwa Ankicy Čilaš Šimpragi (s. 219–221), dotyczy drugiego wydania popularnonaukowej książki zmarłego w 2018 r. Milana Majtana „Naše prezviska” (Bratislava 2018), poświęconej słowackim nazwiskom.

W 28. numerze FOC opublikowano również tekst wspomnieniowy Mislava Ježicia (s. 223–232) poświęcony pamięci zmarłego w 2019 r. wybitnego chorwackiego filologa Radoslava Katičicia, który w ostatnich dziesięcioleciach związany był z Uniwersytetem Wiedeńskim.

Omawiany numer czasopisma „Folia onomastica Croatica” wieńczy sporządzona przez Jožę Horvata bibliografia prac onomastycznych za rok 2018, zawierająca krótkie omówienia 131 pozycji z całego świata, w tym również artykułów z poprzedniego numeru czasopisma „Onomastica”.